

SANAT DALLARI ARASINDA ETKİLEŞİM VE DİL

Gültekin Akengin*

Özet

Güzel sanatlar tanımlamalarının içeriğinde, görsellik ve işitselliğin yanında konuşma ve yazı dili ile iletişim öğeleri de vardır. Sanat alanlarının kendine özgü dili olmasının yanında konuşma ve yazma dillerine gereksinim duyulur. Klasik güzel sanatlar tanımında edebiyat da güzel sanatların kollarından biri olarak kabul edilir. Eleştirmenler sanat eserlerini yazma ve konuşma diliyle inceler. Sanat sohbetlerinde konuşma dili devrededir. Dili iyi kullanan birinin ağzından anlatılan eserler layık olduğu yeri daha kolay bulur. Sanat dalları arasında sıralamalar yapılırken öncelik edebiyat veya müzik veya plastik sanatlardan biri olabilir. Bu durum aralarındaki rekabetten kaynaklanabilir. Rekabet aracı da burada konuşma ve yazma dilidir. Aralarındaki bu rekabet birbirlerinden yararlanma noktasında önemli rol da oynar ve sorun çözmeye yönelik görülebilir. Müziğin, resmin, mimarinin dilini çözmek için edebiyat dilinin aracılığına ihtiyaç duyulur. Bunun yanı sıra bir edebiyat eserini çözümlmek için de müziğin, resmin ve diğer sanatların etkilerini saptama yöntemine başvurulabilir. Bütün sanat eserlerinin ortak bir dili olabileceği sonucuna da varılabilir. Sanatlar arası etkileşimle ilgili çok sayıda örneklerle de karşılaşırız. Sanat eserlerinde somuttan esinlenerek soyuta, soyuttan etkilenecek somuta uzanan zenginleştirme örneklerine de rastlarız. İletişim var olduğu sürece etkileşim sürecektir.

Anahtar kelimeler: Disiplinler arası sanat, dil

Abstract

In the definitions of fine arts are visual and audio qualities besides the communication components through spoken and written language. Even though artistic fields have their own language, there is a need for both written and spoken languages. Literature is also regarded as one of the branches of fine arts in the definition of classical fine arts. Critics examine works of art through written and spoken languages. Spoken language is used in the chats for art. Works told by a person speaking that language well are placed in the position they deserve more easily. While ranking between the branches of art, we give priorities to one of the arts of literature, music or plastic arts. It could result from the competition between them. The tool for competition is spoken and written language. This competition among them plays a significant role

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Uygulamalı Sanatlar Bölümü.

in benefiting from each other and is regarded as solving problems. In order to decipher the language of music, painting and architecture, there is a need for mediation of the language of literature. On the other hand, in order to analyze a work of art, a method to determine the effects of music, painting and other arts can be applied. It is also likely to think that there is a common language for all works of art. We encounter with so many examples regarding the interactions between arts. We also see the examples ranging from abstract through the inspiration of concrete to concrete through the inspiration of abstract. Interaction will go on as long as communication exists.

Keywords: interdisciplinary art, language

Sanat akımlarına bakıldığında şöyle bir ortak özellik görülür. Bütün sanat dallarını ortak akımlar etkiler ve yönlendirir. Sözelimi romantizm edebiyatta olduğu gibi resimde ve müzikte de kendini hissettiren bir akımdır. Aynı şekilde realizm, sürrealizm de böyle ortak bir çıkış noktasıdır.

Bu durumda ortak paydaları olan bütün sanat dallarının birbirini tanıma ve anlamaya ihtiyaçları vardır. Bu yaklaşımdan birlerinden soyutlanmamaları sonucu ortaya çıkar. Diğer bir deyişle sanat alanları birbirlerini etkileyip zenginleştirmiş olurlar.

Resim, heykel, mimari ve müzik eserlerinin kendine özgü dili vardır, ancak hepsinin ayrıca konuşma ve yazma dillerine ihtiyaç duydukları görülür. Bu noktada hepsinin gündemine edebiyat girer. Bir sanat eserinin kendi diliyle anlattıklarının ayrıca anlatılması için yazı ve konuşma dillerinin aracılığına ihtiyaç duyulur.

Eleştirmenler sanat eserlerini yazı ve konuşma diliyle inceler. Eserin çıkış noktası, örgüsü, nelerden etkilendiği, neleri etkilediği dil aracılığıyla sergilenir.

Klasik tanımlamalarda edebiyat da güzel sanat eserleri kapsamındadır. Edebiyatın dışındaki sanat eserlerinde açıklamaya muhtaç gözlemler daha çok barınır. Edebiyat kültürü bu gizlerin çözülmesinde önemli bir etken olsa gerek.

Bütün sanatlarla ilgili sohbetlerde devrede olan dildir. Dilin inceliklerini özümsemiş birinin ağzından anlatılan bir resim, bir heykel, bir mimari eser layık olduğu yeri bulur. Sanat söyleşilerinin ana ögesi dil olduğuna göre, edebiyatın yetkinleştirdiği dil de bütün sanat eserlerinin anahtarı olarak düşünülebilir.

Diğer yandan bir şairin bir tabloda esinlenerek şiirler yazması, bir ressamın bir şiirin imgelerinden etkilenecek resim yapması, bir müzisyenin yazılı bir eserden yola çıkarak yeni bir eser vücuda getirmesi gibi durumlar hep olagelmıştır.

Rodin'i, "Düşünen Adam" tasarlamasına götüren yolda, düşünce kavramı ve insanla ilgili birikimleri olmalıydı. Denebilir ki insan üzerine, dü-

şünce üzerine ufkunu açan gözlemler yapmış, eserler okumuş olması gerekir. Tersinden baktığımızda ise, “Düşünen Adam” heykelinin fikir ve düşünce adamlarını, başka sanatçıları, bu arada edebiyatçıları da etkilediği söylenebilir.

Süleymaniye ve Selimiye camilerinin edebiyatımızda şiiirlere kaynaklık ettiğini de biliyoruz. Yahya Kemal’in “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” şiirini okuduğumuzda, bu mimari eserin farklı yönlerini ve çağrıştırdıklarını da yeniden keşfederiz. Edebiyat ve mimari etkileşiminin güzel bir örneği olur.

Tabiat, şiirin, musikinin, mimarinin ve resim sanatının ortak esin kaynağıdır. Bütün bunların toplumun genel algısında yer etmesi için yine dilin aracılığına ihtiyaç duyulur.

Bazı eleştirmenler, güzel sanatlar arasındaki hiyerarşi sıralamasını yaparken edebiyata ayrıcalık tanırırlar. Aynı şekilde musikinin büyüsunü ön-
celeyenlere de rastlarız. Diğer sanat alanlarına bu yarışta ön sırayı verenlere de rastlayabiliriz. Bu noktada acaba bir rekabet mi söz konusudur diye bir soru akla gelebilir. Böyle bir rekabetin olması da bütün sanatçılar için itici bir güç sayılmalıdır. Ama hatırlamak gerekir ki söz konusu rekabet aracı yine konuşma ve yazma dilidir.

Sonuç olarak, sanatların birbirlerinden yararlanmasının yaratıcılığa katkısı olacağı genel kabulü, sorunu çözmeye yeterli olabilir diye düşünülür.

“Yaratıcılığın ne olduğu, derinliği ve bitip tükenmek bilmezliği üzerine kimden neler öğrendiğimi söylemem gerekirse, adlarını verebileceğim kişiler arasında ancak ikisini gösterebilirim: Biri büyük çok büyük şair olan Jacobsen, ötekisi de, günümüzün sanatçıları arasında eşi olmayan heykeltçi Auguste Rodin’dir” (Rilke 1963:108-109).

İfade biçimleri farklı olsa da beslendikleri kaynak aynı olan sanat dallarının birbirinden etkilenmemesi olanaksızdır. Bunu en açık haliyle dile getiren usta şair Rilke bize bunun sanatçının dilinden duyma imkânı tanıyor.

Sanatlar arası etkileşimin tarihi serüveninde dilin önemini görmekteyiz. Disiplinler arası etkileşim dil ile sağlanmış, uzak kültürleri tanıma büyük ölçüde yazılı kaynaklar sayesinde oluşmuştur. Yine minyatürün İslam sanatında yer bulması 11. yy’da antik kaynaklardan çevrilen eserler sayesinde olmuştur.

Özellikle yirminci yüzyıl sanat anlayışında yoğun olarak yaşanan ve birçok farklı açılımlarla etkili bir şekilde devam eden sanat disiplinleri arasındaki etkileşim, tarihsel açıdan değerlendirildiğinde tarih öncesi dönemden, Eski Mısır ve Yunan sanatına, daha sonraları da Rönesans sanatına kadar uzanmaktadır.

Rönesans'la birlikte sanatın önemli evreler geçirmesi sanatçıların, tarihçi, bilim adamı, müzisyen, mimar, aynı zamanda ressam ve heykeltıraş olması gibi hem sanat disiplinleri hem de bilimsel alanlara yönelik çalışmaları ile çok yakından ilgilidir. Leonardo da Vinci'nin birçok bilimin kurucusu olarak gösterilmesi bunun en güzel kanıtıdır. Rönesans sanatının önde gelen isimlerinden Michelangelo heykelleri ile ön plana çıkarken, o da aynı zamanda ressam, mimar, şair ve mühendis olarak bilinmektedir. Rönesans, sanatçıların, tıp adamlarının, filozofların ve matematikçilerin yeni keşifler için birlikte çalıştıkları önemli bir dönem olmuştur.

Farklı disiplinleri bir arada uyum içinde görebildiğimiz yapılar ve birçok disipline hâkim sanatçılara Türk sanatında da sıkça rastlanır. Selçuklu veya Klasik Osmanlı eserlerinden herhangi birinde kalem işini, taş süsleme sanatını ahşap oymacılığını, çiniciliği, dokuma sanatını, maden sanatını müthiş bir uyum içinde görmek mümkündür.

19. yüzyılda yaşanan toplumsal olaylar, bilimsel gelişmeler sanat olgusunda da köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuş, dönemin sanatçıları sanat ve bilimsel disiplinlerle iç içe olmuştur. Marcel Duchamp'ın estetik ve sanat arasındaki ilişkiyi ele alışı, Kübist gelenek doğrultusunda dili, sanatın temel bir malzemesi olarak ele alması, el işçiliğinin önemini azaltmak için hazır nesnelere yararlanılması ve sanatçının düşüncesini biçimden önemli tutması, disiplinler arası sanat eğiliminin yanı sıra sonraki tüm sanat anlayışlarına etki etmiştir (Ataktan 2003:22-23).

Müzik sanatından yazın sanatına, plastik sanatların tüm disiplinlerinden gösteri sanatlarına kadar birçok alan, bir başka disiplinle beraber, sanatın üretim alanlarını genişletip, sınırları ortadan kaldırarak, disiplinler arası yanıtlar aramaktadır. Günümüz sanatına baktığımızda video sanatı, dijital sanat, şehir sanatı ve birçokları isimlerinde disiplinler arası bilgiyi barındırmaktadır.

Çağın sanat anlayışı sanat alanı dışındaki tüm disiplinlerle etkileşim içerisinde olurken, tüm sanat disiplinleri de birbirleri ile iç içe olmuş bilimsel bilgiden, gelişen teknolojiye yararlanmış ve özellikle felsefe ile de derinden ilişkili olmuş ve sanat disiplinleri arasındaki katı sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştır.

Picasso, 1912'de resme farklı bir malzemeyi katmasıyla başlayan Bireşimsel Kübizimde kolaj tekniğini kullanarak yaptığı resimleri ile ön plana çıkar. Burada, geleneksel malzemelerin dışında farklı malzemelerin resim sanatında kullanmasının yanı sıra deneysel çalışmalarla yaratma olanaklarının zenginleştiği ve bir disiplinin diğer sanat disiplinlerini etkilediği ve kullandığı görülmektedir. Picasso'nun çağdaşı Şair Apollinaire, duyduğu konuşmaları bölük pörçük bir biçimde, ama kendine özgü bir yöntemle şiirlerinde yan yana getiriyordu (Lynton 2004:64-65).

Bu yaklaşım, çağdaş sanat anlayışı içerisinde, yeni biçimsel değişim ile birlikte farklı disiplinlerin birbirleri ile olan ilişki ve etkisi açısından da

önem kazanır. Resim sanatının, yazın sanatında olduğu gibi birçok sanat alanına ve gündelik yaşama kadar uzanan bir etki süreci ve alanı söz konusu olmuştur. Müzikte besteciler orkestranın bilinen, pek de eski sayılmayan kimi çalgılarına bir seçenek olarak başka ses kaynaklarından yararlanma gibi deneylere giriştiler. Bu besteciler ses makineleri bulmakla kalmadılar, aynı zamanda yazı makinelerinin, telefonların, polis düdüklelerinin ve Klaxon adlı bir şirketin 1914 yılında piyasaya çıkardığı arabalardaki elektrikli kornaların seslerini de kullandılar (Öztürk 2003:30).

20. yüzyılda birçok sanat disiplini gibi resim sanatı da kendi sınırlarının ötesinde bir başka disiplinle etkileşim içerisinde olmuştur. Resim sanatı ile müzik arasındaki ilişki hem konu hem de biçim dili açısından göze çarpmaktadır. Müzikte resimsel değerler bulunabilirken, resimde de müzikal ifadeler, kompozisyon, renk ve biçim olarak karşımıza çıkabilmektedir (İpşiroğlu 1998:162-163). Resmin müzikle ilişkisi Rönesans'a kadar uzansa da 19. yüzyıl sonlarına doğru Van Gogh ve Gauguin'le "renk orkestrasyonu", "renk senfonisi" vb. müzik terimleri resim sanatının sözlüğüne girmiş, sanatçılar resimlerine sonat, senfoni, noktrün gibi isimler vermişlerdir. Empresyonist resim, Akademik öğretinin karşısında, ışığa göre değişen gerçeği, karışsız saf renk darbeleriyle vermek isterken, müzik alanında, alışılmış kalıpları kırarak, ezgiyi, biçimi, polifon duyguyu ve klasik işlev bağlarını atıyordu (Öztürk 2003:31-32).

20. yüzyılın başında Paul Klee, görsel sanatlar ve müzik arasında bir paralellik olduğuna ve iki sanat disiplininin de zamansal yönüne dikkat çekmiştir. İyi bir müzik eğitimcisinin oğlu olan ve iyi bir müzik eğitimi almış olan Klee, müzik eleştirmenliğinin yanında orkestralarda keman çalmıştır. Bunun dışında Klee'nin resimlerinde, yaratıcı kişiliği ve ilgi alanlarının genişliğinden dolayı mimari, doğa bilimleri ve yazın sanatının etkilerinin olduğunu savunanlar olsa da resimlerinde müziğin etkisinin olduğu fikri üzerinde birleşmişlerdir. 1985 yılında Oslo'da 1989 yılında da Paris'te açılan "Klee ve Müzik" sergilerinde Klee'nin müzikle ilgili olan resimleri bir araya getirilmiş, yaratıcı kişiliğinde müziğin etkisi vurgulanmıştır (İpşiroğlu 1998: 174-175). Resimleri ile müzik arasında ilişki kurulan Kandinsky, Schönberg'in bir konserini dinledikten sonra gelecekteki dostluklarını başlatacak olan ilk mektubunda şunları yazmıştır:

"Sizin bestelerinizdeki tek tek seslerin kendi yollarında bağımsız yürümelerini, özgün yaşamlarını ben de resimde bulmaya çalışıyorum. Günümüzde resimde yeni armoniyi konstruktif yolda arama eğilimi var. Ritim hemen hemen hep geometri biçimleri üzerine kuruluyor. Ben yeni armoninin geometri yoluyla değil, tersine antigeometrik, antilogik yoldan bulunaçağına inanıyorum" (İpşiroğlu 1998:186).

Sanat tarihinde üzerine çok düşünülen ve yazılan bir ressam olan Matisse'in de resme başlamadan önce müzikle uğraştığı ve keman çaldığı söylenir. Yapıtlarında kemanı obje olarak kullanırken, dans resimleri de sık sık

karşımıza çıkar. Matisse bunun dışında yaşamı boyunca resimlerinde müziğe ilişkin konuları ele almıştır. 1947’de “Caz” adlı bir kitap yayımlar. Bu kitap sanatçının yazıları ve resimlerinden oluşmaktadır ve adını resim-yazı ilişkisindeki müziksel bağlantıdan almaktadır (Öztürk 2003: 54).

Fluxus akımı, sanatçılarıyla ve ortaya koydukları çalışmalarla, çağımızın sanat anlayışına etki etmiş ve özellikle sanatçıların birçok sanat disiplini kullanarak ürettikleri eserlerle sanatta disiplinler arası kavramına da önemli bir örnek olmuştur.

1994 yılında ressam Habip Aydoğdu, caz sanatçısı Yıldız İbrahimova’nın ve piyanist Tuna Ötenel’in gerçekleştirdikleri doğaçlama müzik eşliğinde resim çalışması yapmış, bu çalışmaya balerinler de danslarıyla katılmış, resim, müzik ve dans bu ortak çalışmayla izleyicilere sunulmuştu. Şubat 2006’da İzmir Devlet Opera ve Balesi Orkestrası ile İzmir Devlet Senfoni Orkestrası sanatçılarından oluşan Ephesus Brass Grubu’nun, Elhamra Sahnesi’nde verdiği konserde ressam Cahit Çoban sahnedeki perdeye resim yaparak farklı sanat disiplinlerini bir araya getirmişlerdir.

Müzik plastik sanatlarla olduğu gibi birçok sanat disiplini ile de etkileşim ve ilişki içerisinde olmuştur. Bunların başında da tiyatro ve sinema gelmektedir. Hemen hemen tüm tiyatro ve sinema eserlerinde müziğin kullanıldığı görülmektedir. Antik Çağ tragediyalarından günümüz tiyatro oyunlarına kadar geçen süreçte, duygunun izleyene daha güçlü aktarılması ve eserlerin daha etkili olabilmesi için müzik destekleyici bir güç olarak kullanılmıştır. Bu durum temellerini tragedyalardan alan çok yeni bir sanat disiplini olan sinema için de geçerli olmaktadır. Yeni bir eğlence türü olan sinema filmi, büyük ölçüde yararlandığı tiyatro sanatı kadar önemli bir sanat türü olarak kendini kabul ettirmeye kalkışıyor, yer, zaman ve görüş sınırlılıklarını bir yana bırakarak, temel özelliğini çeşitli anlatım yollarından yararlanan bir sanat olmada görüyordu. Kübizmi bir çeşit işlevini savsaklama olarak görenler bile, kısa zamanda kurgu (Fransızca bir araya getirme anlamına gelen ‘montage’) dilini öğrendiler ve bu dili fotografik gerçeklikle, doğalcılığa karşı bir kompozisyon anlayışını birleştiren bir sanat olarak kabul ettiler (Öztürk 2003:30).

Sinemada önemli yapımlara imza atmış sanatçılara bakıldığında bu sanatçıların plastik sanatlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Sinemanın usta yönetmenlerinden Stanley Kubrick, lise çağlarında fotoğrafla ilgilenmiş, Look dergisinde bir süre foto muhabiri olarak çalışmıştır. Kubrick filmlelerinde resimde olduğu gibi ışık ve kompozisyona önem vermiştir. “Piyanist” filmiyle Oscar kazanan Polonyalı yönetmen Roman Polanski, lise eğitimini tamamladıktan sonra resim, heykel ve grafik eğitimi almıştır. Pennsylvania Academy of Fine Arts’ta iyi bir sanat eğitimi alan ve tasarım ödülü bulunan David Lynch de sinema sanatının önemli yönetmenlerinden biri olarak görülmektedir (Öztürk 2003: 46). Amerikalı sanatçı Andy Warhol 1960’lı yılların başında sinema ile ilgilenmiş ve bu alandan birçok sanatçı ile birlikte

çalışmalar yapmıştır. Türk sinema sanatına bakıldığında da plastik sanatlarla karşılıklı yoğun bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Plastik sanatların dışında sinema ile ilgilenen Abidin Dino Fransa ve eski Sovyetler Birliğinde film çalışmalarında bulunmuştur. Türk sinemasının en önemli yönetmenlerinden biri olan Atif Yılmaz İstanbul'da hukuk eğitimi ve Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümünde sanat eğitimi almıştır. Ressam Nevin Çokay, Süleyman Saim Tekcan, Süleyman Turan gibi isimler bu iki disiplinde çalışmalar yapmış sanatçılar olmuşlardır. Fransa'da sanat eğitimi alan ressam Bedri Baykam öğrencilik döneminde aynı zamanda oyunculuk dersleri de almış, "Asma", "Perşembe", "Lokko", "Heidi" gibi kısa ve uzun metrajlı filmlere imza atmıştır. Sinemanın hep hayatının içinde olduğunu söyleyen Baykam sanatı ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: "Tuval resminin fotoğraf, video ve bunlarla bağıntılı mekân düzenlemelerine girdiği ortamlar tasarlamayı tercih ettim. Bana göre bunlar, birbirinin alternatifi ya da düşmanı değil... Sanata genel bir bakış getirip, değişik çalışmaların ve değişik sanat dallarının birbirini beslediği ortamlar yaratmayı tercih ediyorum" (Baykam 2003: 12).

Fotoğraf hem bir faaliyet, hem bir kitle iletişim aracı olarak kendine özgü kuralları olan, toplumda ve sanat alanında geçerliliğini koruyabilen bir sanat olarak çağdaş sanatların içinde yerini almıştır. Sanatların birbirinden bağımsız olmadığı, sanatın artık tek başına ele alınmamaya başlandığı günümüzde fotoğraf sanatı da diğer sanatlarla birlikte kullanılmaktadır. Çünkü fotoğraf başlı başına bir materyaldir. Yani malzeme ve teknik olarak çeşitli biçimlerde kullanılabilme özelliğine sahiptir. Ancak fotoğrafçılık, sadece mekanik ve teknik bir işlem değil, onun da ötesinde diğer sanat dallarıyla bütünleşmeye en yatkın etkinliklerden birisidir. Bütün sanatlar arasında bir ilişki vardır ve bu ilişki, farklı sanat alanlarında kullanılan teknikler yoluyla her bir sanat alanının gelişimini, yaratılan eserleri ve birbirleri arasındaki bağları etkiler (Özdemir 1996:3).

İnsana ait ve yine insanın gerçekleştirdiği en önemli etkinlik alanlarından biri olan sanat için değişen dönemlere göre farklı tanımlamalar yapılmış ve buna bağlı olarak da sanat disiplinleri farklı sınıflandırılmalar içerisinde ele alınmıştır. Tarihsel süreçte sayısız tanımlamalarla karşımıza çıkan sanatın, insanın toplumsal yaşamı ile var olduğu düşünülür ve toplumsal yaşamı oluşturan tüm oluşumlar, yapılar ve değerler ile sanat yoğun bir ilişki ve etkileşim içerisindedir. Etkileşim sürecinde dilin önemi yadsınmaz. Zira doğrudan anlatımın en güçlü yolu dildir.

İletişim var olduğu sürece etkileşim sürecektir.

KAYNAKLAR

- ATAKTAN Nancy (1998). *Arayışlar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BAYKAM Bedri (2003). "Benim Sinemalarım", *rh+ Plastik Sanatlar Dergisi*, 5, İstanbul.
- İPŞİROĞLU Nazan (1998). *Sanattan Güncel Yaşama*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- LYNTON Norbert (2004). *Modern Sanatın Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitapevi.
- ÖZDEMİR Beyhan (1996). *Fotoğrafik Dil Yetisinin Evrimi Bağlamında Müdahale Sorunsalı*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÖZTÜRK Nazende (2003). "Batı Resminde Müzik Teması", *rh+ Plastik Sanatlar Dergisi*, 6, İstanbul.
- RILKE, R.Maria (1963). *Genç Bir Şaire Mektuplar*, İstanbul.